

I Bibliothèque royale i Bruxelles fann jag ett annat pontifikale, även det från stiftet Utrecht, som har samma utformning av prästvigningsritualet.²⁶

Det är möjligt, att tesen, att de danska pontifikalena i fråga om prästvigningsritualet äro beroende av broder Daniels pontifikale bör modifieras därhän, att de äro beroende av traditionen i kyrkoprovinserna utefter Rhen.

Bengt Strömberg.

Änglapsalmen som Swedberg ratade.

I det allmänna medvetandet förknippas gärna biskop Jesper Swedbergs namn med tron på änglavärlden. Det sker med all rätt. Swedberg var på många sätt förtrogen med den himmelska andevärlden. I sin förkunnelse, undervisning och psalmdiktning har han gärna uppehållit sig vid Guds heliga änglar.¹

Det torde dock vara mindre känt, att Swedberg har varit med om att utmönstra en änglapsalm ur psalmboken.² Det bör kanske tilläggas, att utmönstringen skedde på inrådan av Urban Hjärne, som tydligen inte var särskilt angelägen om att behålla den i den blivande rikspsalmboken. Han ansåg den visserligen vara en psalm med uppbyggelsevärde för fromma människor, men han utdömde den som psalm i kyrkans psalmbok. Den var en "godh tröstwijsa för gudhfruchtigt folk". Eftersom psalmboken genom Swedbergs tillskyndan erhöll flera andra änglapsalmer, var kanske inte förlusten så stor. Hjärne och Swedberg hade även sina fullt förståeliga skäl för sin utrensning av psalmen "Gud skapte englarnas natur". Men den erbjuder ett intressant studium för psalmhistorikern och givetvis även för "änglaforskaren".

"Gud skapte englarnas natur" förekommer i åtskilliga av 1600-talets psalmböcker, men den tillhör inte de vanligaste psalmerna. I Amund Grefwes "Manuale eller een ny handbook" (Göteborg 1668) finns den med, men dock inte i "een fullkomligh psalm-book", som i stort sett har 1645 års psalmboks grunddisposition men avviker något i fråga om underrubriker i avdelningen om åtskilliga psalmer om allehanda nödtorfter.³ Grefwes psalmbok har nämligen ett appendix "eller andelige wijsor".⁴ Ordningen i appendixet är tämligen lika med Keyzers Manuale av 1665.⁵ I de senare i Göteborg tryckta psalmböckerna återfinns psalmen: 1670, 1672, 1673, 1679, 1682, 1689 och 1690. Även i Lars Lönbohms "En christens gyllende clenodium eller siäle-skatt" av 1683 finns den med.

²⁶ Bruxelles, Bibliothèque royale, ms. 392, fol. 24v ff.

¹ B. Wahlström, Änglapsalmerna i den swedbergiska psalmboken. Svenskt gudstjänstliv 1951, s. 16 ff. Dens., Änglarnas biskop. Provinstidningen Dalsland 30/9 1955. Dens., Under änglarnas beskydd. Karlstads stiftsblad nr 2, 1955.

² B. Wahlström, Studier över tillkomsten av 1695 års psalmbok. 1951, s. 57 not 2.

³ S. 317 ff.

⁴ S. 816 ff.

⁵ S. 454.

Psalmböcker, som förtjäna att omnämnas i sammanhanget, äro vidare Keyzers Manuale av 1675 och de följande psalmboksomtrycken 1679 och 1681. I "En ny fullkombligh psalmbok" av 1677, som var tillägnad Georg Gyllenstierna, står det bl. a. i företalet, att psalmboken "innehåller icke allenast the gamble, vtan ock så många nyije gudelige psalmer och andelige wijsor, the ther beqwäma äro til at vpwäckia en christelig andacht, förmedelst hwilken Gudh eliest mycket medömkannde hierta kan beweeckas til at antaga vårt försvar, och vtreedda oss ifrån then fahra, som wij äre omwerfwade vthi". Till dessa visor hörde tydligen "Gud skapte englarnas natur". I Ph. Kegelius' "Tolff andelige betrachtelser" av 1682 finns även den svenska psalmboken tryckt av Keyser. Även där återfinns vår psalm liksom i Keyzers Manuale av samma år, manualet av 1685, 1686, 1687, 1688 och 1690 (trol. detta tr.år), 1691, Keyzers Clenodium av 1687 och Otia sacra, som tillägnats kronprins Karl och prinsessan Hedvig Sofia, av 1691.

Det var inte blott de göteborgska och de keyzerska psalmböckerna, som innehöllo denna änglapsalm utan även psalmböcker sådana som J. G. Eberdts Clenodium av 1684, de båda trycken av 1689 och det välkorrigerade omtrycket av 1690. Den saknas inte heller i den intressanta psalmbok, som blivit upplagd av stockholmsbokbindaren Bengt Höök och som tryckts av Lars Wall 1687 under namnet "En gudelig siäls helso-brun hwar i finnes 304 gudelige psalmer och loffsånger". I den skånska psalmboken, tryckt av Vitus Haberegger i Malmö 1690, "Thet malmöiske bibliske andelige röök-altar", har man ansett, att "Gud skapte englarnas natur" borde ha sin plats. — Psalmerna finns även med i den omdiskuterade Roslagskullahandskriften.

Psalmerna om änglarna är inte något större konstverk. Den har sin styrka i det rent "änglafenomenologiska". Den ger en god karakteristik av änglarnas väsen, som säges vara andelig, helig och "ren oc puur".⁶ Man kan här lämpligen jämföra med Swedbergs ord om att Gud skapade änglarna till andar.⁷

De himmelska hjältarna framställas såsom kyska, "täcke" och sannfärdiga. Änglarnas kyskhet och deras könslöshet hänger samman med deras immaterialitet, som redan omtalas hos Matt. 22: 30.⁸

Änglarnas sanningskärlek betonas ofta. Heinrich Müller skriver t. ex., att varje människa har sin ängel, som är sanningskär och därför leder människan i all sanning.⁹

Till änglarnas väsen hör elden. När psalmen kallar dem i sin karakteristik för eldslågor, sker det givetvis under direkt påverkan från kända bibelställen. I uppbyggelselitteraturen framhålles även änglarnas eldsväsen.¹⁰ Marias replik till ärkeängeln Gabriel är i det sammanhanget mycket upplysande. Enligt Efrem Syren skulle hon ha sagt, att Gabriel, som bar glödande kol, inte måtte bränna henne.

⁶ Citaten ske efter "Thetta å nyio oplagde manuale sveticum" tr. av Keyser 1691, s. 187 f.

⁷ Swedberg, Sanctificatio sabbati. 1734, s. 59. Dens., Gudeligit samtal. 1709, s. 751. Se även citatet från Sophia Elisabet Brenner i Swedbergs Gudz barnas heliga sabbats ro. 1710. Vinterdelen, Förmåle § 9. B. Wahlström, En författarinna från Karl XII:s tid. Provinstitidningen Dalsland 3/12 1954.

⁸ Helmuth von Glasenapp, Die fünf grossen Religionen, II. 1952, s. 308.

⁹ Heinrich Müller, Geistliche Erquickstunden, I. 1666, s. 136.

¹⁰ Arndts postilla. 1885, s. 271 f. E. Louis Backman, Jungfru Maria nyckelpiga. 1947, s. 252 ff. Backmans framställning bygger i stor utsträckning på Carl-Martin Edsman, Le baptême de feu. 1940. Se vidare Backman, s. 258, 264 och 300 f.

”Du lågar . . . Du är omgjordad med glödande kol . . . O du eldvarelse.”¹¹ Det är betecknande nog en ängel, som tänder elden i den heliga gravens kyrka.¹²

Swedberg lämnar en sammanfattning av tron på änglarna som eldslågor i en av sina postillor.¹³ Han säger där, att Gud har skapat änglarna till eldslågor. Swedberg stöder sig förnämligast på Psalt. 104: 4. Änglarna uppenbara sig visserligen för det mesta i människogestalt, men deras ansikten lysa som eldslågor. Som bevis på detta anför Swedberg historien om profeten Elisa och dennes tjänare. Konungen i Syrien hade sänt hästar, vagnar och stridsfolk för att belägra den stad, där profeten och hans tjänare uppehöll sig. Tjänaren blev mycket förskräckt, men profeten tröstade honom med att de som voro med dem, voro fler till antalet än de som voro mot dem. Samtidigt bad profeten till Gud, att han måtte öppna tjänarens ögon. Tjänarens ögon blevo också öppnade, och han såg, att berget var fullt med brinnande hästar och vagnar, som skyddade Elisa. Ett annat exempel, som Swedberg åberopar sig på är Elias färd till himmelen i en brinnande vagn förspänd med brinnande hästar.¹⁴

Den mera allmänna karakteristiken ”wijse, liuflige, gode, snälle och kärilige: i klarhet, frögd och härlighet, lefwa the i all ewighet” tarvar knappast någon mer utförlig kommentar.

Änglarna ha en dubbel uppgift i sin egenskap av tjänare. De äro både Gud och människor till tjänst. Till tjänsten hos Gud hörde lovsången. Allt detta hör med till den allmänna uppfattningen om änglarnas uppgift. En av Guds tjänares uppgifter var att förmedla Guds vilja till människorna. Det ligger redan i själva änglanamnet. ”På jordenne Gudz wilia god / Vthrätta the med alfwart mod / Hos menniskior sanferdelig / Til tröst och styrckia hugnelig / Thet skedde patriarckarna / Gudz helgon och propheterna / Gudz englar yppenbarade / Hwad Gud hos them behagade.” Abraham och de tre Guds änglar, som kommo till honom för att bebåda Isaks födelse, inleda den långa raden av ”historiska” exempel. Även offerscenen från Moria berg finnes med. ”En engel honom wachtade / At han sin son ey slachtade.”

Gabriels uppenbarelse för prästen Sakarias och för den heliga Jungfrun beskrives i en och samma vers. Evangeliets beskrivning av inkarnationens under hålles sålunda samman och undgår stympning.

Änglarnas uppgift som skyddsänglar för de fromma beskrives med orden: ”Gudfruchtigt folck bewara the / Från all olycka, nöd och wee.” Efter denna allmänna presentation av skyddsänglamakten lämnas en detaljerad beskrivning på hur skyddsänglarna under historiens gång ha ingripit och skyddat de heliga. Profeten Jona frälstes ur vattnet. Lot undkom elden. Daniel undgick lejonens ”tand”. Jakob fick änglaeskort till Laban och åter hem. Ytterligare två resenärer kunde glädja sig åt änglarnas sällskap nämligen Josef på vägen till Egypten och ”vnge” Tobias till Medien ”sedan til sin fader igen”.¹⁵ Profeten Jona hör

¹¹ Yrjö Hirn, *Det heliga skrinet*. 1909, s. 272.

¹² Carl-Martin Edsman, *Påskaftonens nya eld i Jerusalem*. I. Svenska Jerusalemsföreningens tidskrift 53, 1954, s. 10. Jfr även s. 19.

¹³ Swedberg, *Sanctificatio sabbati*, s. 60.

¹⁴ Om Elisa och tjänaren se även a.a., s. 758.

¹⁵ Jfr B. Wahlström, *Att resa i änglars sällskap*. *Provinstdningen Dalsland* 20/11 1953. En rätt utförlig lista över änglavänner finnes i *Dens.*, *Änglarna i Fröskogs kyrka*. *Provinstdningen Dalsland* 18/12 1953.

inte till de vanligaste exemplen på människor, som uppenbart ha stått under skyddsänglarnas uppsikt, men Lot, Daniel, Jakob och Tobias höra däremot till de mest förekommande i dylika sammanhang. Av dessa är det väl i dag endast Jakob, som kan påräkna någon större popularitet, vilket troligen sammanhänger med undervisningen i söndagsskola och småskola. Det är då närmast fråga om änglastegen, möjligen även striden vid Jabboks vad.

Änglarna uppträda även som särskilda beskyddare och befrämjare av gudstjänsten. De bekymra sig mycket om prästerna. "Trogne herdar och lärare / Stadfästa the som pelare."¹⁶ Glädjen hos Guds änglar över en syndare, som omvänder sig och gör bättring, är ett kärt tema för många predikanter tiderna igenom.

När själen skiljes från detta livet, komma Guds änglar och föra henne hem "vthi Gudz hand". Uttrycket i Guds hand kan stundom ersättas med ytterst heterogena varianter på samma tema såsom i den himmelska brudsängens, härlighetens fröjdesal.¹⁷ Det är också rätt naturligt, när det talas om paradiset som målet för änglarnas resa med själen.¹⁸ Vidare ha vi Abrahams sköte och de himmelska ladorna.¹⁹

Den sista liknelsen anknyter till den eskatologiska slutversen av psalmen "Gud skapte englarnas natur".

När Christus i sin härlighet
Skal dömma werlden alla slätt
Tå fölia och Gudz englar med
The sambla in then ädla sädh
Gif oss o Gud at lefwa så
At englarna oss älska må
Och beskydda i alla tijd
Och föra oss till Herran blijd. Amen.

Bengt Wahlström.

Kyrklig skrud och prydnad 1955.

Medan kyrkobyggandet under 1955 i stort sett legat alldeles nere, ha ett flertal kyrkorestaureringar eller renoveringar genomförts i skilda delar av landet. I några fall ha i samband härmed antikvariska undersökningar av intresse utförts. Vi ha också exempel på kyrkorum, som under 1800-talets senare del eller under 1900-talets första decennium restaurerats och som nu undergått förnyelse. Av särskilt intresse är härvid konserveringen av medeltidsmålningar, som vid tidigare

¹⁶ B. Wahlström, Under änglarnas beskydd. E. Louis Backman, Den religiösa dansen. 1945, s. 33 f.

¹⁷ D. Lindquist, Studier i den svenska andaktslitteraturen under stormaktstidevarvet. 1939, s. 412. Joachim Lütkehan, Försmaken på Gudz godheet. 1662, s. II.

¹⁸ C. Fehrman, Diktaren och döden. 1952, s. 308.

¹⁹ Swedberg, Catechismi gudliga öfning. 1709, Tilskriff § 17. Dens., Gudz barnas heliga sabbats ro, I, s. 735 f.